

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ ЯК ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

© Кондрач Я. С., 2006

Проаналізовано військово-історичні праці Івана Крип'якевича (1886–1967), присвячені Княжій добі, козаччині, визвольним змаганням українців у першій половині ХХ ст. Зроблено висновок, що науковий доробок І. Крип'якевича став фундаментом для розвитку національної військово-історичної науки в ХХ ст.

The military-historical works of Ivan Kripyakevych, dedicated to Knyaz reign, Cossacks reign, the struggle for freedom of the Ukrainians in the first half of the 20 th century is analysed in this article. The conclusion is drawn that the scientific heritage of Ivan Kripyakevych became the basis for the development of the national military-historical science.

Іван Петрович Крип'якевич (1886–1967) – одна з найяскравіших постатей у плеяді видатних діячів науки і культури України ХХ ст. Його перу належить багато робіт з військової історії України, зокрема Княжої доби, козаччини і визвольних змагань ХХ ст. Зокрема, згідно з його науковою концепцією 1936 р., у Львові з'явилася великим накладом (12 тис.) “Історія українського війська”, яка не втратила наукової вартості й донині. Науковий вишкіл молодий вчений здобув на історичних семінарах М. Грушевського у Львівському університеті, а також історично-філософській секції Наукового товариства ім. Шевченка. Ще до Першої світової війни друкував популярні статті у львівських часописах – “Неділя”, “Молода Україна”, “Письма з “Просвіти”, в київському “Літературно-науковому вістнику”. Протягом 1911–1914 рр. редагував “Дзвінок”; у 1913–1914 рр. журнал “Ілюстрована Україна”. Після закінчення університету спершу працював учителем приватної гімназії з українською мовою викладання Українського педагогічного товариства в Рогатині (1909–1910), потім у філії цесарсько-королівської академічної гімназії у Львові, де саме зародився “Пласт” (1912–1914). У міжвоєнний період був одним з керівників Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, а в радянський час – директором Інституту суспільних наук АН УРСР (1953–1962) [1]. Вченому-енциклопедисту належить ціла низка спеціальних досліджень і науково-популярних праць, присвячених історії українського війська і військової організації Княжої доби, козаччини і визвольних змагань ХХ ст.

Насамперед слід визнати, що дослідження І. Крип'якевича з військової історії Княжої доби в українській історіографії є піонерськими [2]. Ніхто з українських істориків до нього не здійснював подібних спроб, включаючи М. Грушевського. Погляди І. Крип'якевича на українську військову історію Княжої доби надовго залишалися панівними серед українських істориків. Дослідження його сучасників Г. Смольського, М. Дужого, А. Добровольського, В. Довженка, І. Дзябко та Л. Ситенко і О. Силіна [3] та інших тільки доповнювали висновки І. Крип'якевича. Багато вчених просто переказували і цитували його праці з цього питання.

Загалом українська історіографія дуже мало займалася дослідженням військової справи Княжої доби. Історико-археологічні дослідження львів'янина М. Рожка в 80–90-і роки ХХ ст. охоплюють тільки незначні фрагменти – наскельні фортеці і карпатську лінію оборони [4.]. Новітні дослідження Л. Войтовича, враховуючи праці передусім російських та польських військових істориків, також ґрунтуються на працях І. Крип'якевича [5]. Не уникнув цього і киянин М. Котляр [6]. І зараз, незважаючи на деякі аспекти, які викликають заперечення у світлі поглядів новітньої історіографії, праці І. Крип'якевича залишаються найбільш повними і об'ємними дослідженнями з військової історії Княжої доби.

В російській історіографії, сучасній І. Крип'якевичу, військова історія Княжої доби також не була досліджена. Першу спробу подати узагальнену картину зробив С. Соловйов. Російські військові історики довгий час просто не зауважували військової історії Княжої доби. Це стосується

праць Г. Антоновського, Т. Мальвіна, якому належить перша спроба створення загальної праці з російської військової історії, а також Г. Мягкова [7]. Тільки, починаючи від праць українця за походженням, генерал-лейтенанта М. Богдановича, з'явилася тенденція до пошуків елементів самобутності у розвитку військової справи середніх віків [8].

На жаль, Іван Крип'якевич теж не знав цих численних досліджень російських колег. Їх не було у львівських бібліотеках, не залишилося жодних слідів пошуків цих книг ученим, а тим більше посилянь на них. Але, незважаючи на те, що український історик писав свої праці суто на матеріалах літописів, тому, використовуючи методологію європейської військової історіографії, вони виявилися повнішими і комплекснішими в охопленні проблеми, ніж праці російських дослідників. Загалом можна стверджувати, що І. Крип'якевич уперше створив й узагальнив організацію, воєнну стратегію і тактику Київської Русі й Галицько-Волинської держави.

На час своєї появи дослідження І. Крип'якевича були найповнішими дослідженнями з української військової історії Княжої доби. Інтерес до цього періоду невпинно зростав з успіхами археології, зброєзнавства та інших спеціальних допоміжних дисциплін. Тому зрозуміло, що з огляду на час, певні погляди або висновки І. Крип'якевича потребують коригування та уточнення. Деякі погляди, а таких небагато, були помилковими. Тому є сенс спеціально розглянути всі аспекти військової справи, досліджені свого часу І. Крип'якевичем, через призму найновіших робіт з військової історії українських і російських вчених.

Загалом І. Крип'якевичу вдалося всебічно висвітлити розвиток і стан військової справи в українських землях протягом Княжої доби. Усі подальші дослідження його учнів і сучасників з цієї проблеми лише уточнювали та доповнювали ґрунтовні праці історика. Насамперед І. Крип'якевич проаналізував усі елементи структури та організації військ, їх застосування і тактичних побудов, навчання, мобілізації та збору, організації маршів та таборів, обозу, походів, форсування рік та переходу бродів, приготування до бою, бойових порядків, тактики і стратегії.

У творчому доробку історика Івана Крип'якевича є низка робіт не лише з літопису Княжої доби, Галицько-Волинського князівства, але й Запорізької Січі [9]. У зв'язку з цим талановитого львівського вченого, академіка АН УРСР слід вважати одним із фундаторів національної військово-історичної науки. Зокрема, І. Крип'якевич проаналізував соціальну базу виникнення і розвиток запорізького козацтва, показав його оборонну місію у XV–XVI ст. Власне на працях І. Крип'якевича будували свої наукові синтети його учні та послідовники – О. Апанович, Г. Сергієнко, В. Смолій, Л. Винар, Ю. Мицик, Я. Ісаєвич, В. Грабовецький, С. Плохій та ін. [10]. Тому студії з військової історії І. Крип'якевича не втратили наукової цінності та джерельного фактажу й донині.

Проблема козацтва – одна із центральних в історії України та Східної Європи доби феодалізму, а тому завжди привертала увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Більшість праць з цієї проблематики І. Крип'якевич мав у приватній бібліотеці, яка в 30-ті роки ХХ ст. налічувала понад дві тисячі книг (нині ця книгозбірня перебуває у родині Лесі Крип'якевич – дружини покійного сина Романа Крип'якевича). І. Крип'якевич цінував думку Пантелеймона Куліша, який характеризував козацтво, як самостійне явище переважно вихідців із соціальних низів української людності. Хоча разом з тим він підкреслював: Запорожжя “було пристанищем не лише однієї черні, яка шукала там хліба насущного, але й людей знатних” [11]. Тобто він вважав, що на Січі було багато міщан, представників середньої верстви.

Видатну роль, вважав І. Крип'якевич, у згуртуванні запорізького козацтва у збройну силу, фактично автономну у відношенні до уряду Польсько-Литовської держави, відіграв князь Дмитро Вишневецький. Йому належить заслуга започаткування стратегії і активного наступального захисту української землі від загарбників – татарських орд і турецької військової сили. Крім відсічі іноземним нападникам, які вторгалися на українські землі, він організував походи козацьких загонів углиб татарських осад, у володіння кримського хана і в район турецьких фортець в гирлі Дніпра. Тобто переніс воєнні дії на територію ворога. Для цього він створив опорну військову базу козаччини в пониззі Дніпра, в самому центрі Дикого поля, маючи на меті закласти замки на дніпровських островах, як твердині проти татар. Отже, праці І. Крип'якевича дають підставу зробити висновок, що виникнення Запорізької Січі в другій половині XVI ст. було зумовлено як

внутрішніми потребами козаків, які знаходилися на південному порубіжжі, так і необхідністю захисту рідних теренів від зовнішньої загрози. Ці внутрішні та зовнішньополітичні обставини мали безпосередній вплив на формування демократичних засад військово-політичного устрою січовиків – коша. Важливим фактором консолідації українського козацтва стало утвердження Січі як форпосту боротьби проти турецько-татарської агресії і центру визвольного руху в Україні, загалом – Національної революції XVII ст.

Козаччина, на думку історика, виробила своєрідний демократичний устрій: всі важливі організаційні й політичні справи Січі вирішувало все військо, зібране на раду. Погоджуються з думкою професора і такі відомі дослідники козаччини, як В. Щербак і Ю. Мицик [12]. І. Крип'якевич описує, що до компетенції загальної ради входили всі найважливіші справи життя козацького товариства. Постійним місцем проведення козацької ради була Січ. Проте, оскільки рада була органом військової влади, то прив'язаність до цього топографічного пункту, як зауважує І. Крип'якевич, не абсолютизувалася. Хоча важливою була насамперед присутність війська, з чим погоджується ще один відомий дослідник М. Слабченко [13.].

Раду проводив гетьман (чи кошовий), а допомагала йому старшина. Особливо важливу роль, як відзначає І. Крип'якевич, мали осавули, що були посередниками між старшиною і радою. Виконавча влада належала кошовому отаману. Він очолював цивільну, військову та духовну (релігійну) владу на Січі. Вибори кошового отамана, зауважував І. Крип'якевич, знаменували кульмінаційний момент ради, оскільки від цієї кандидатури значною мірою залежало життя на Січі протягом року.

Січове господарство, пише І. Крип'якевич, мало здобутки здебільшого з військової здобичі. Під час нападів на татар або морських походів запорожці кожного разу поверталися обтяжені здобиччю. Зрозуміло, що трофеї не могли компенсувати недостатність забезпечення Запорізького війська. Тому запорожцям доводилося добувати продукти та спорядження працею на промислах.

У музеях України, зокрема Львова, Києва, Берестечка, Переяслава-Хмельницького, зберігаються різноманітні зразки стародавньої зброї, яку свого часу використовували народні маси України в боротьбі за своє соціальне й національне визволення. Ці пам'ятки – свідки героїчного минулого наших предків – важливе джерело для вивчення військової історії українського народу. Без ретельного дослідження окремих видів зброї, зокрема вогнепальної, не можна зрозуміти жодної битви, а також розвитку військової тактики. Характер озброєння відбиває й належну організацію війська. Нарешті, озброєння значною мірою характеризує рівень економіки, культури й техніки народів.

Найстарішою ручною вогнепальною зброєю на Україні, стверджує Іван Крип'якевич, був “кий залізний”. Наступним етапом у розвитку ручної вогнепальної зброї на Україні, описує далі історик, були гаківниці. Подальше вдосконалення гаківниць привело до їх повної диференціації: рушниця, аркебуза, мушкет, карабін. І. Крип'якевич підкреслює, що серед ручної вогнепальної зброї XVI–XVII ст. зустрічаються півгаки, карабіни, бандолети, яничарки, гульдинки, самопали і пишалі. Аналіз цих джерел, які зробив І. Крип'якевич, показує: в XVI ст. козацька піхота мала на озброєнні переважно рушницю й аркебузу, а в XVII ст. – мушкети і самопали.

Погоджуються з думкою І. Крип'якевича сучасна дослідниця козацької доби О. Апанович про те, що артилерія Запорізького війська складалася з важких гармат для облоги і захисту, а також легких, рухливих фальконетів. Перші гармати в козацькому війську зустрічаємо в 1580-х роках; вони походили зі здобичі, привезеної з турецьких замків. Особливе значення, підкреслює І. Крип'якевич, мали гармаші. Вони керували артилерією й займалися направою гармат. Щоправда у бою, резюмує І. Крип'якевич, козацька артилерія мала лише другорядне значення.

Основою для війська, що виходило у бій, був табір. Боротьба і оборона з табору були характерною особливістю козацької тактики. І. Крип'якевич описав й рухомий табір з возів – він мав вигляд прямокутника, по великих сторонах якого рухалися вози один за одним в один або декілька рядів. Якщо передбачалася довготривала оборона табору, то колеса возів закопувалися у землю і її насипали на вози. Особливістю рухомого табору з возів було те, що йому не страшна була перевага ворога в озброєнні та військовій майстерності. Козацький рухомий табір з возів, вважає

І. Крип'якевич, будувався залежно від тактичної обстановки і мав на меті створення штучної перепони для ворога на відкритій рівнинній місцевості.

Історик описав також суднобудівництво, що досягло на Січі високого рівня і досконалості. Козацькі майстри-корабельники славилися і за межами України. І. Крип'якевич стверджує, що чайка мала велику бойову силу, і в описуваний час на Чорному морі була досконалим і дуже дешевим знаряддям боротьби. Була вона незамінною в боях біля берегів, на водах з численними мілинами, недоступними для великих кораблів, і на ріках. Морська боєздатність чайок, підкреслював І. Крип'якевич, давала змогу козакам вести бойові дії на великій відстані від Дніпра, в будь-якій частині Чорного і Азовського морів [14].

Отже, за військово-історичними студіями І. Крип'якевича можна зробити висновок, що запорізьке козацтво піднялося до рівня кращих європейських армій, а своєю активною, наступальною, ініціативною стратегією і маневреною тактикою нерідко перевищувало феодалні армії Європи, що послідовно додержувалися стратегії позиційної оборонної війни.

Як відомо, І. Крип'якевич був також очевидцем, учасником і літописцем Українських визвольних змагань першої чверті ХХ ст. У роки Першої світової війни через поганий зір молодого педагога не взяли до австрійського війська. Оскільки внаслідок російської окупації було зачинено українські гімназії і відповідно довелося жити лише на випадкові підробітки, І. Крип'якевич став хронографом сучасності: збирав оголошення, поштівки, відозви 1914–1915 рр., щоб пізніше видати окремою документальною збіркою. Після відступу російської армії у 1916 р. повернувся до філії гімназії, займався газетними підробітками, відшліфовав раніше написані, але не опубліковані через війну, історико-краєзнавчі розвідки. У жовтні 1918 р. історик їде до неспокійного Києва, якраз напередодні антигетьманського повстання, щоб там отримати затвердження на посаду в. о. професора недавно організованого Кам'янець-Подільського державного університету. Однак цю посаду через хворобу і громадянську війну львівський науковець не отримав [15].

Зрозуміло, що й під час війни, особливо в період Української національно-демократичної революції, знову настала потреба в підручниках для українських шкіл. Тут власне і знадобився десятирічний педагогічний досвід Крип'якевича. Так він створює перші посібники з історії України. “Кожний українець повинен знати історію свого народу”, – так почав він один із своїх популярних нарисів історії рідного народу [16]. У 1918 року була надрукована його “Коротка історія України для початкових шкіл та для першої класи гімназії”. В роки визвольних змагань побачили світ також “Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас середніх шкіл та вчительських курсів”, белетризовані нариси для школярів “Шляхами слави українських князів” та “Оповідання з історії України для нижчих клас середніх шкіл”, які відроджували історичну пам'ять народу і піднімали національно-патріотичний дух земляків [17].

Особливе хвилювання у вченого викликала окупація російським військом Галичини у 1914–1915 рр. Крип'якевич як історик і як очевидець тих подій, вирішив узагальнити вчення про цей трагічний період в брошурі “Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915”, яка була опублікована в 1915 р. Розвідка містить огляд соціально-економічного і культурного життя поневоленого краю під час російської окупації. Щоправда у ній пропущено воєнні операції Галицької битви, а зібрано тільки те, що стосується цивільної діяльності російської влади, економічного і культурного життя населення. Історик зазначає, що історичний перелом вніс багато змін в життя Галичини: влада перейшла не тільки в руки представників іншої держави, але й під керівництво людей з іншим політичним світоглядом, з іншими громадянськими ідеалами, іншою культурою, врешті-решт до військовиків [18].

У серпні 1915 у Львові було засновано Бюро культурної помочі для українського населення окупованих земель, яке очолив Іван Крип'якевич. У листі до В. Дорошенка від 10 вересня 1915 р. він писав, “...що з охотою працюватиме в Союзі визволення України, і знайшов собі поле діяльності – терени українських північно-західних областей”. Зазначено також, що у містах і в національно свідомих селах потрібно якнайскоріше засновувати народні школи, відкривати українські гімназії, наукові курси для вчителів, відновити діяльність “Просвіти”, поширити кооперативний рух” [19]. З цією метою Союз визволення України, за рекомендацією історика,

видав ряд публікацій про Холмщину і Волинь, патріотичні листівки, історичні та політичні книжки про Галичину й західноукраїнські проблеми, інформаційні матеріали для війська і влади.

В доробку Івана Крип'якевича є стаття про маловідому сторінку в історії легіону Українських Січових Стрільців, зокрема про освітню працю усусусів на Волині 1916–1918 рр. У ній стверджено, що як тільки російська армія відступила з Холмщини і Волині, туди відразу ж ввійшло австрійське і німецьке війська; українські політики прагнули у “визволених” землях розпочати просвітницько-патріотичну роботу. “І почалася тоді у Володимирському, Луцькому і Ковельському округах жива організаційна праця, за рахунок великої самопожертви стрільців, у надзвичайно важких обставинах, недалеко від фронту, серед малосвідомого і стероризованого війною населення, при нестачі культурних засобів”, – зазначає історик [20].

До І. Крип'якевича надійшло чимало стрілецьких повідомлень, рахунків, кореспонденцій різних людей, фотографій воєнної доби. На основі цих матеріалів і власних споминів він дав всебічну характеристику освітньої діяльності стрілецтва на Волині. Цю акцію очолив педагог за освітою, сотник Д. Вітовський. Сотник Дмитро Вітовський приїхав на Волинь у лютому 1916 р., де його призначили в Ковелі “вербунковим офіцером” із завданням агітувати місцевих мешканців до лав легіону УСС. На той час у прифронтовому Ковелі залишилося мало українського населення, всіх православних росіяни вивезли на схід.

Останні місяці Першої світової війни вчений аналізує в праці “З історії УГА” [21]. З особливим піднесенням описано крах Австро-Угорської імперії восени 1918 р. і утворення на її уламках Західно-Української Народної Республіки. Як відомо, група старшин австрійських частин у Львові під проводом сотника УСС Д. Вітовського за згодою революційного парламенту – Української Національної Ради – стала штабом збройного повстання, в ході якого 1 листопада було захоплено важливі об'єкти міста: ратушу, пошту, залізницю тощо. Українська Національна Рада перебрала владу від австрійців в галицькій столиці. Відтак українську владу встановлено в інших містах і селах краю. Щоправда, у Львові польські військові організації, спираючись на чимале польське населення, організували збройний спротив молодій владі ЗУНР.

Детально описано бої з поляками 1–21 листопада 1918 р. у Львові. Вони, на думку історика, мали локальний характер, але незабаром виявилось, що вся Польща бере участь у цих боях, висилаючи до Львова щоразу нові військові сили. Тритижневі бої у галицькій столиці закінчилися витісненням незначних українських сил з міста. І лише по кількох тижнях боїв, коли українські сили під Львовом переорганізувалися, ситуація на 300-кілометровому фронті стабілізувалася. Описано й критичні тижні кінця 1918 р., коли на фронті міг статися черговий польський прорив. Отже, І. Крип'якевич досить уважно нотував хроніку військово-політичних подій Першої світової війни, своєчасно на них реагував – підтримував громадські акції знедоленого населення, подолання його безграмотності. Не ухилявся він також від наукових прогнозів, які обґрунтовував, враховуючи розмаїття провідних чинників тогочасної геополітики, вірив у відродження недалекої соборної України. На початку 20-х років ХХ ст. історик зав'язав дружні стосунки з молодими наддніпрянцями, старшинами Армії УНР, які замешкали у Львові. Передусім із І. Шендрюком, С. Шрамченком, членом Українського військово-історичного товариства (засноване наддніпрянцями 1920 р. у Львові). Спільно з Б. Гнатевичем, З. Стефанівим, О. Думіним, С. Шрамченком за сприяння І. Тиктора він видав “Історію українського війська” (Львів, 1936), яка згодом була передрукована у Вінніпезі (1953 р.) і декілька разів у незалежній Україні. Все сказане дає підставу твердити, що І. Крип'якевич став фактично фундатором української військової історіографії. Його роботи дали поштовх спеціальним військово-історичним розвідкам у 20–80-і роки ХХ ст.

1. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / Відп. ред. Я. Ісаєвич; Упоряд. Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – 960 с.
2. Крип'якевич І. Історія українського війська. Ч. 1: Військо княжих часів. – Львів, 1936. – 290 с.; Крип'якевич І. Княжий город Галич // Календар „Просвіти” на 1911 р. – Львів, 1910. – С. 69–79; Крип'якевич І. Князь Ярослав Осмомисл. – Львів, 1913. – 48 с.; Крип'якевич І. Лицарські традиції //

Ілюстрована Україна, – 1913, – Ч. 2. – С. 9–10; Крип'якевич І. З історії українського війська // Діло. – 1914. – Ч.181, 183–185. – 14.08, 17.08, 18.08, 20.08; Крип'якевич І. Українське військо. – Відень: СВУ, 1916, – 22 с.; Крип'якевич І. Київські князі // Історичні листки. – Б. Р. – Ч. 1. – 4 с.; Крип'якевич І. Шляхами слави українських князів. – Львів: Українська книжка, 1918. – 67 с. 3. Смольський Г. Зброя українців від найдавніших часів. Княжа доба // Календар „Червоної калини” на 1924 р. – Львів, 1923. – С. 112–128; Дужий М. Городища на території Галичини // Стара Україна. – 1924. – № 7/8. – С. 97–100; Добровольський А.В. Київські укріплення і Золоті ворота // Записки Українського наукового т-ва у Києві. – Т. 21: Наук. збірник за рік 1926. – 1926. – С. 15–33; Довженко В.И. Будова міських укріплень в Київській Русі // Вісник АН УРСР. – 1947. – № 47–58; Довженко В.И. Озброєння війська в Київській Русі // Вісник АН УРСР. – 1948. – № 10. – С. 55–64; Довженко В.И. Древньоруські городища-замки // Археологія. – Т.1. – 1961. – С. 95–104; Дзябо І.С., Ситенко Л.Т. До питання про оборонні споруди Київської Русі // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. – 1965. – Вип. 3. – С. 100–110; Силин О.П. Стародавні укріплення і фортеці Києва // Український історичний журнал. – 1975. – № 9. – С. 114–124. 4. Рожко М.Ф. Карпатські фортеці доби Київської Русі // Київська Русь: культура і традиції. – К., 1982; Рожко М.Ф. Карпатські шляхи та їх оборона // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 86–97; Рожко М.Ф. Тустань. Давньоруська наскельна фортеця. – К., 1996. 5. Войтович Л. Князі та військо // Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. – Львів, 2000. – С. 414–418, 469–476; Войтович Л. Військо і військова організація // Історія української культури. – Т.2 / Відпов. ред. Я.Д. Ісаєвич. – Київ, 2001. – С.93–110; Л. Войтович. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” “Держава та армія”. – 2004. – № 502. – С. 13–18. 6. Котляр Н.Ф. Военне мистецтво Давньої Русі. – Київ, 2005. – 412 с. 7. Мягков Г.И. Опыт энциклопедического обозрения военного искусства. – Москва, 1828. – 450 с. 8. Богданович М.И. История военного искусства и замечательных походов. Военная история средних веков. – Санкт-Петербург, 1854. – 658 с. 9. Крип'якевич І. Історія козаччини. Для народу і молоді. – Львів: Накладом фонду “Учітеся, брати мої”, 1922. – 76 с.; Крип'якевич І. Перед 300 роками. З історії козаччини 1614 р. // Календар Просвіти на 1914 р. – Львів, 1914. – С. 104–126; Крип'якевич І. Петро Конашевич-Сагайдачний. В 300-ті роковини смерті // Громадський вісник. – 1922. – Кн. 1. – С. 84–86. Крип'якевич І. Петро Конашевич-Сагайдачний // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 7–8. – С. 5–6. Крип'якевич І. Початки Запорозької Січі // Історичні листки. – 1913. – Ч. 4. Крип'якевич І. Початки козаччини // Діло. – 1910. – Ч. 175. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Київ, 1954. – 536 с.; Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф. П. Шевченко, І. Л. Бутич, Я.Д. Ісаєвич. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів: Світ, 1990. – 408 с. 10. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків. – К.: Дніпро, 1991. – 335 с.; Апанович О. Козацтво – Збройні сили України: Військова історія // Голос України. – 1991. – № 41, 51, 56, 81; Апанович О. Збройні сили України першої половини XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 141–156; Винар Л. Початки українського реєстрового козацтва // Український історик. – 1964. – № 2. – С. 56–68; – №3. – С. 52–65; Винар Л. Огляд історичної літератури про початки української козаччини // Український історик. – 1965. – Ч. 3–4; Ісаєвич Я.Д. Бойові прапори козацького війська (середина XVII ст.) // Український історичний журнал. – 1963. – № 1. – С.85–87; Ісаєвич Я.Д. Військові клейноди Війська Запорозького // Наука і суспільство. – 1965. – № 10. – С. 36–37; Ісаєвич Я.Д. Зв'язки братств з запорізьким козацтвом // Середні віки на Україні. – Вип.2. – Київ, 1973. – С. 149–153; Мицик Ю.А. Історія українського козацтва. Актуальні проблеми дослідження // Київська старовина. – 1992. – № 3. – С. 2–6; Мицик Ю. Козацька держава очима поляка // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 2–11; Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К., 1993. – 293 с.; Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). – К.: Альтернатива, 1999. – 352 с. 11. Кулиш П. А. История воссоединения Руси. – СПб., 1874. – Т. 1. – 329 с. 12. Щербак В. О. Формування козацького стану в Україні. – К., 1997. – 257 с. 13. Слабченко М. Соціально-правова організація Січі Запорозької // Праці комісії для вивчення історії західноруського та українського права. – К., 1927. – Вип. 3. – С. 330. 14. Крип'якевич І. Мазепа й

українська фльота // Дорога. – 1944. – Ч. 4–5. – С. 52–57; Крип'якевич І. П. Козаччина в політичних комбінаціях 1620–1630 рр.: Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Львів, 1924. – Т. 117–118. – С. 65–96. 15. Кізлик О. Іван Петрович Крип'якевич. Бібліографічний показник. – Львів. 1966. – 79 с. 16. Коротка історія України для початкових шкіл та 1-ї класи гімназії. – Київ–Львів–Відень: Т-во Вернигора, 1918. – 88 с. 17. Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас середніх шкіл та вчительських курсів. – Київ–Львів–Відень: Т-во Вернигора, 1919. – 90 с. 18. Крип'якевич І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. – Відень, 1915. – 116 с. 19. Крип'якевич І. На визволених землях // Свобода. – 1915. – Ч. 33, 28 жовтня. 20. Крип'якевич І. Січове військо і українська школа // Українське слово. – 1915. – Ч. 103. 21. Крип'якевич І. З Історії УГА // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 154, 18 липня. – С. 3.

УДК 355.48 – 355.134.2 – 623.444.2

А.І. Лопушинський
Херсонський обласний краєзнавчий музей

ЗБРОЯ СХІДНОГО ПОХОДЖЕННЯ XVIII – XIX ст. НА ОЗБРОЄННІ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ АРМІЯХ

© Лопушинський А.І., 2006

Подано матеріали з Херсонського обласного краєзнавчого музею щодо розгляду питання про використання холодної зброї східного походження в армії Російської імперії та СРСР. Зі всієї східної зброї, яка зберігається у фондах ХОКМ, відібрано зброю з присвятними або нагородними написами, що підтверджують використання цієї зброї у зазначених арміях. Розглядається холодна зброя XVIII – XX ст., яка раніше не публікувалась і є матеріалом до розгляду питання про використання східної зброї у європейських арміях.

In the work the materials from Kherson Museum of Regional Studies are given to consider the question about usage of cold steel of Eastern origin in the Army of Russian Empire and Soviet Union. Among all Eastern weapon, that is stored in the funds of Kherson Museum of Regional Studies, the weapon that contain dedication and rewarding legends, that confirm usage of the weapon in the underlined armies, is picked out. Cold steel of XVIII-XX centuries, that wasn't earlier published and may be used as a material to consider the question about usage of Eastern weapon in European Armies, is examined.

Армії, які діяли на території сучасної України у XVIII – XX ст. використовували зброю, яка походить з країн Малої та Середньої Азії, Кавказу, Японії. Предметом дослідження цієї роботи є холодна зброя з Херсонського краєзнавчого музею виробництва кавказьких майстрів, які працювали у різних районах Кавказу та в Бухарі, виробляючи зброю за іранськими зразками. Розглядаються чотири зразки зброї, яка використовувалася у регулярних та іррегулярних частинах армії Російської імперії та Радянського Союзу. Це використання підтверджується виکارбованими на зброї написами, які вказують на час та обставини вручення зброї, власника зброї, місце його служби.

1. Шабля іранського типу, XVIII ст.

Інвентарний номер ХІАМ – О – 411 [7].

Цією шаблею, судячи з вигравірованого на клинку напису, був нагороджений Ізмаїлов, мешецький старшина від імені імператриці Катерини II у 1771 році. Шабля була передана до Херсонського музею з Одеського музею східного та західного мистецтв у 1947 році, але, імовірно, належить до експонатів Херсонського музею, які зникли під час Другої світової війни та були повернуті через посередництво Одеського музею. На жаль, старі інвентарні книги Херсонського музею збереглися лише частково і зараз неможливо точно встановити цей факт.